

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПОШУК НОВИХ ІДЕЙ

Анотація. У статті аналізуються проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку в соціально-економічних умовах розвитку сучасного суспільства. Здійснено короткий екскурс в історію питання, виокремлюються актуальні позиції в пошуку змісту, методів та завдань організації дитячої праці в закладах дошкільної освіти. Розкриваються підходи Т. Поніманської до висвітлення проблем трудового виховання в підручнику «Дошкільна педагогіка» (2013 р.) та характеризуються шляхи подальшого удосконалення вирішення завдань формування особистості дитини засобами трудового виховання.

Ключові слова: діти дошкільного віку, трудове виховання, праця дітей, трудові зусилля, види праці, форми організації праці, трудова діяльність, виховна функція праці, заклад дошкільної освіти.

*Дайте дітям радість праці.
Ця радість їм несе успіх, усвідомлення своєї вмілості,
значимості виконаної роботи,
можливість приносити радість іншим.*
В.Сухомлинський.

Постановка проблеми. Завдання долучення до праці, багатofункціональної людської діяльності, що спрямована на задоволення матеріальних і духовних потреб людини, завжди розглядалося в педагогіці як основоположне для реалізації мети виховання особистості дитини, починаючи з дошкільного віку. Зазначимо, що до питань використання праці у вихованні дітей зверталися ще з часів виникнення перших виховних систем. Педагогічна спадщина надзвичайно багата вагомими методичними та практичними порадами щодо трудового виховання як засобу формування підростаючої особистості: від врахування природи дитини в мотивації до праці до ознайомлення з працею дорослих. Ідея праці як засобу всебічного розвитку людини представлена у педагогічному доробку К. Ушинського; у педагогічній концепції С. Русової праця розглядається як основа виховання. В історії педагогіки відомий період (20-30 рр. XX ст.), коли велися дискусії щодо пріоритетності гри й праці в дошкільному дитинстві. Тільки в середині XX-го століття було зроблено спробу не протиставляти ці види дитячої діяльності, а широко застосовувати в роботі з дітьми. Поради В. Сухомлинського щодо використання праці у формуванні важливих якостей особистості, таких як самостійність, відповідальність, ініціативність, ґрунтуються на результатах його практичної діяльності з дітьми дошкільного та молодшого шкільного

віку, не втрачають актуальності в сучасному освітньому процесі, тому цитата, використана нами в статті, має мотивувати дорослих – педагогів і батьків – до пошуку доцільних засобів трудового виховання дітей дошкільного віку та формування їхньої життєвої компетентності.

В умовах сучасного соціально-економічного розвитку суспільства (з'являються нові види праці, змінюються підходи до організації трудових процесів, зникають непродуктивні види праці, зростає технічна забезпеченість господарсько-побутової праці, спостерігається відчутна різниця між трудовою зайнятістю мешканців мегаполісів та невеликих міст і сіл) проблеми організації трудового виховання набувають нової актуальності, що позначається на необхідності пошуку нових підходів до вирішення змістового та методичного аспектів трудового виховання в закладах дошкільної освіти.

Однак зазначені зміни не впливають на основоположні засади трудової діяльності дітей дошкільного віку: необхідність врахування її умовності в порівнянні з працею дорослих (результативність праці дітей полягає не стільки в матеріальному здобутку, скільки в морально-етичному аспекті); поступова мотивація до трудової діяльності (від захоплення процесом у молодшому дошкільному віці до мотиву самоствердження в старшому дошкільному віці); існування тісного зв'язку між працею й грою; розуміння розвитку компонентів трудової діяльності (мета, проектування трудового процесу (планування), процес праці, результат).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Вітчизняна наука має значний теоретико-методичний доробок у дослідженні трудового виховання дітей дошкільного віку: Л. Артемова – теоретичні основи трудового виховання, формування колективних взаємовідносин дошкільників у праці; З. Борисова, Т. Введенська – види та форми організації праці дітей в закладах дошкільної освіти; В. Котирло – розвиток вольових якостей дітей у трудовій діяльності; Н. Кудикіна – ознайомлення дітей дошкільного віку з працею дорослих; В. Павленчик – взаємодія старших дошкільників у процесі виконання трудових завдань; О. Проскура – розвиток особистісних якостей дітей дошкільного віку в грі та праці як умова успішного навчання в школі; Ю. Приходько – значення індивідуального підходу в провідних видах діяльності дітей дошкільного віку; Т. Поніманська – теоретичне обґрунтування місця і ролі трудового виховання в сучасній системі дошкільної освіти; Т. Цвєлих – моральне виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності.

Аналізуючи дослідження українських науковців у галузі дошкільної освіти, виконані в останні десятиліття, робимо висновок про актуальність проблем трудового виховання сучасних дітей (Г. Беленька, Н. Гавриш, І. Карабаєва, М. Машовець, Т. Піроженко та ін.). Однак, не зважаючи на високий виховний потенціал праці, сучасна практика дошкільної освіти використовує її не повною мірою. Публікації Г. Беленької (2010, 2014),

М. Машовець (2015), Л. Пісоцької (2009), та інших засвідчують низький рівень знань у дітей дошкільного віку про сучасні професії та, як наслідок, відсутність творчих ігор із відповідними сюжетами; несформованість навичок елементарної трудової діяльності, що значно утруднює виконання найпростіших дій самообслуговуючого характеру (самостійно вдягатися, складати власні речі охайно та ін.); небажання працювати загалом та виконувати елементарні доручення. Така ж думка простежується й у дослідженнях психологів. Так, Т. Піроженко, І. Карабаєва, С. Ладивір, Л. Токарева вказують на надмірне навантаження на інтелектуальну (знанняву) сферу дитини, що впливає на стан емоційно-вольової сфери, призводить до суспільно неприйнятних типів поведінки, споживацького ставлення до довкілля (соціального, предметного, природного). Сучасні науковці І. Бех, І. Карабаєва, В. Кузьменко, С. Ладивір, Т. Піроженко, Ю. Приходько переконливо доводять, що діяльність та активність є природною необхідністю дитини. Праця становить базову цінність життя людини. Розвиток її базових якостей включає працелюбність як вияв діяльнісного ставлення до навколишнього світу. Працелюбність – якісна характеристика особистості, що виражає постійний прояв сталого ставлення до дійсності. Основи для розвитку базових якостей особистості закладаються в дошкільному дитинстві. Загалом, можна стверджувати про наявність наукового інтересу до проблем дитячої праці, але в той же час відсутність глибоких наукових досліджень в умовах якісних змін у системі освіти.

Мета статті – розкрити внесок Т. Поніманської в розвиток питань трудового виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах розвитку системи дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогічному доробку Тамари Ілліви Поніманської важливе місце займає підручник «Дошкільна педагогіка», що має два видання – 2004 та 2013 (2-е видання, доповнене) роки. Сьогодні цей підручник є одним із авторитетних видань у вищій педагогічній освіті та вагомим чинником формування професійної компетентності майбутніх дошкільних педагогів. Підручник характеризується системним підходом до розкриття основних питань виховання сучасної дитини дошкільного віку в сім'ї та дошкільних закладах; цілісністю розгляду проблем змісту, завдань і методів виховання дошкільників, зокрема, трудового виховання. Цінність викладеного матеріалу щодо проблем трудового виховання полягає в тому, що автору вдалося поєднати перевірені часом та інноваційні надбання дошкільної педагогіки, намітити перспективні напрями досліджень у сфері залучення дітей до праці, формування найкращих особистісних рис, що впливатимуть на якість життя особистості в подальшому.

У підручнику Т. Поніманська характеризує основні функції праці: практичну (створення матеріальних, духовних цінностей, соціально-побутових умов життя і діяльності людини), розвивальну (розвиток

особистості в процесі активного включення людини у трудовий процес) і виховну. Особливо цінною в аспекті реалізації мети є виховна функція праці (формування суспільно і особистісно цінних якостей людини, її морально-етичного та естетичного ставлення до життя і діяльності), що повною мірою реалізується у трудовому вихованні дітей дошкільного віку. За визначенням Т. Поніманської, трудове виховання – цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності [1, с. 267]. У процесі трудового виховання діти дошкільного віку привчаються до самообслуговування, елементарних трудових дій, ручної і господарської праці.

Розглядаючи проблему трудового виховання в дошкільному віці, Т. Поніманська розкриває етапи розвитку теорії трудового виховання в дошкільній освіті та окреслює актуальні проблеми в нових соціально-економічних умовах, серед яких: виховання у дітей економічної грамотності, здатності сприймати і використовувати економічну інформацію; відбір видів праці, які найбільше цікавлять дитину у зв'язку з модернізацією економіки; підвищення педагогічної компетенції батьків у питаннях організації дитячої праці в умовах родинного виховання. Зазначимо, що станом на 2018 рік ми не знайшли наукових досліджень, які б були спрямовані на розв'язання цих проблем. Дослідження Н. Кривошеї, в якому були розглянуті трудові навички дітей дошкільного віку та знання про працю дорослих як основу формування економічної вихованості, було виконано двадцять років тому (1997 р.). То ж означені важливі питання потребують системних досліджень.

Висвітлюючи завдання трудового виховання, автор зазначає необхідність тісної педагогічної співпраці батьків та дошкільних педагогів, адже сподівання батьків на перспективи успішності дитини в її подальшому житті, зокрема в професійному, не завжди ґрунтуються на їхніх виражених педагогічних підходах до вирішення цих важливих питань, тому досвід дошкільних установ має неабияке значення для кожної родини, в якій виховується дитина-дошкільник. Т. Поніманська наголошує: «...щоб праця стала засобом виховання, вона повинна бути змістовною, мати особистісну і суспільну корисну значущість, чітку організацію» [1, с.270]. Застерігає вчена й від помилок дорослих у визначенні змісту дитячої праці – необхідно дотримуватися поступового ускладнення трудових дій: «спершу діти мають опанувати прості трудові уміння (розстібати і застібати гудзики, розставляти хлібниці на столи, поливати рослини), а згодом – цілісні трудові процеси (накрити стіл до сніданку чи обіду, випрасувати ляльчин одяг чи білизну, прибрати в куточку природи, тощо)» [1, с. 271]. Важливо враховувати індивідуальні особливості дітей, сприяти оволодінню своєрідними прийомами роботи, виробленню індивідуального стилю трудової діяльності. Цінним є наголошення на збереженні моральної та емоційної складових у дитячій праці. Розкриваючи важливі теоретичні засади трудового виховання дітей

дошкільного віку, автор подає цінні методичні рекомендації дорослим задля ефективного виховного впливу праці на формування особистості загалом та окремих важливих особистісних якостей, зокрема: цілеспрямованості, відповідальності, ініціативи, витримки, самостійності, без яких неможливе формування працелюбності. Тому дорослим треба стежити, щоб робота не була одноманітною, складною; регулювати обсяг і тривалість конкретної роботи, чергуючи елементи динамічного та статичного навантаження.

Більш детальні підходи до вирішення основних завдань трудового виховання дітей дошкільного віку автор подає в темі «Особливості трудової діяльності дошкільників» [1, с. 273-275]. Даючи характеристику особливостям дитячої праці, звертається до думок С. Русової, Д. Ельконіна, підкреслюючи актуальність питань, що розглядаються. Проте і тут наголошує на важливості педагогічної грамотності дорослого – його вмінні створити педагогічні умови для залучення дітей до праці. Без створення відповідних умов не буде забезпечено виховний вплив, проте може спостерігатися протилежний ефект. «Часто негативне ставлення до праці є наслідком неправильного залучення до неї – праця як покарання, трудові доручення за відсутності необхідних для них навичок, недостатня увага вихователя до результату, неправильна оцінка зусиль» [1, с. 274]. Т. Поніманська виокремлює та аналізує наступні особливості праці дітей у порівнянні з трудовою діяльністю дорослих: умовність (як правило, не створює ні матеріальних, ні культурних цінностей); поступова здатність до мотивації трудової діяльності; розвиток компонентів трудової діяльності; виховна значущість як найвища цінність дитячої праці; тісний зв'язок між працею та грою. Зазначимо, що автор детально роз'яснює позицію щодо спільного і відмінного в грі та праці як провідних видах діяльності дітей дошкільного віку. Це дає нам можливість зробити висновок про важливість розгляду даного питання на сучасному етапі розвитку системи дошкільної освіти у світлі концепції про Нову українську школу.

Система трудового виховання дітей дошкільного віку складається з кількох компонентів, серед яких неабияке значення має ознайомлення дітей з працею дорослих. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку ця проблема набуває гострого звучання з огляду на ті явища, що спостерігаються в соціумі щодо ставлення до тих чи інших професій, нівелювання чи неправомірного вивищення деяких з них; поява нових, інтелектуально орієнтованих, професій, зниження ролі фізичної праці у виконанні побутових трудових операцій, контрасти у розподілі професій у мегаполісі та невеликих містах. Проте, незважаючи на такі протиріччя, вважаємо актуальними рекомендації, надані Т. Поніманською щодо ознайомлення дошкільників з працею дорослих:

- накопичення фактів про процес праці, перетворення предмета праці, результати праці, створення уявлення про її значущість;
- формування уявлень про людину праці, її ставлення до праці;

- формування уявлень про колективний характер трудової діяльності.

Потребує уточнення рекомендація щодо формування уявлень про колективний характер трудової діяльності, адже в сучасних умовах з'явилися індивідуальні форми праці.

З метою ознайомлення з працею дорослих використовують спостереження та екскурсії, спільну діяльність з дорослими, узагальнюючі бесіди, дидактичні ігри, художні твори різних жанрів (літератури, кіно, живопису). Зважаючи на поширення ІКТ в освітній практиці, можна розширити перелік, запропонований автором, та додати віртуальні подорожі задля ознайомлення з працею дорослих у мистецьких галузях, аграрній сфері, з роботою полярників тощо. Підкреслимо, що вчена наголошує на важливості активізації емоційної сфери дітей, спонукання їх до співпереживання за досягнення результату з тими, хто працює, переконання, що навіть «...у найскладніших умовах цілеспрямована і працьовита людина зможе досягти своєї мети» [1, с. 278].

Говорячи про види праці дітей, Т. Поніманська розглядає їх з точки зору, що склалася упродовж тривалого періоду розвитку цього питання – самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця в природі, ручна (художня) праця. Сучасні практики дошкільної освіти свідчать про деякі зміни у видах праці, які зазвичай використовуються в роботі з дітьми. Однак всі ці зміни потребують досліджень, за результатами яких можна буде вносити корективи в термінологію. Так, потребує глибокого дослідження проблема ручної (художньої) праці в закладах дошкільної освіти, необхідно дослідити можливості оновлення змісту господарсько-побутової праці дітей старшого дошкільного віку тощо.

Важливим залишається проблема вибору форм організації трудового виховання дітей дошкільного віку: трудові доручення, чергування, спільна та колективна трудова діяльність дітей та її різновиди. У підручнику ці питання аргументовано розкрито з врахуванням вікових особливостей дітей, з можливостями регулювання ініціативи дітей та обов'язковим залученням до праці, з дотриманням правил-регуляторів, що можуть бути розроблені разом з дітьми.

На завершення викладу матеріалу автор пропонує шість запитань-завдань, відповіді-міркування щодо яких допоможуть систематизувати зміст, перевірити рівень розуміння проблеми та накреслити шлях поглибленого вивчення цієї проблеми у сфері трудового виховання.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Розглядаючи проблеми сучасного стану трудового виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти та родині, доцільно використовувати досвід його аналізу в підручнику Т. Поніманської та започаткувати дослідження актуальних питань щодо оновлення змісту трудового виховання, осучаснення видів дитячої праці, пошук нових підходів до ознайомлення з працею дорослих та проведення ранньої

профорієнтації в умовах мінливого світу, формування позитивного ставлення до праці та розуміння її значущості для життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: підручник/ Т.І. Поніманська. – 2-е вид., доповн. – К. : Академвидав, 2013. – 464 с. - (Серія «Альма-матер»).

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Ponimanska T.I. Doshkilna pedahohika: pidruchnyk [Preschool Pedagogy: textbook] / T.I. Ponimanska. – 2-e vy`d., dopovn. – K. : Akademvydav, 2013. – 464 s. - (Seriia “Alma-mater”). (in Ukrainian)

Аннотация. В статье анализируются проблемы трудового воспитания детей дошкольного возраста в социально-экономических условиях развития современного общества. Представлен короткий экскурс в историю вопроса, актуализуются позиции в поиске содержания, методов и задач организации детского труда в дошкольных образовательных учреждениях. Раскрываются подходы Т.И.Пониманской к решению проблем трудового воспитания в учебнике «Дошкольная педагогика» (2013 г.), а также характеризуются пути дальнейшего усовершенствования формирования личности ребенка средствами трудового воспитания.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, трудовое воспитание, труд детей, трудовые усилия, виды труда, формы организации труда, трудовая деятельность, воспитательная функция труда, дошкольное образовательное учреждение.

Abstract. The article deals with the problems of labor education of preschool children in the social and economic conditions of the development of modern society. A short digression into the history of the issue is presented, positions are being actualized in the search for content, methods and tasks of the organization of child labor in pre-school educational institutions. The approaches of T. I. Ponimanska to solving the problems of labor education in the textbook “Preschool Pedagogy” are disclosed, and the ways of further improving the formation of the child's personality through means of labor education are described.

Six questions-questions, answers-considerations which will help systematize the content of the problem, check the level of understanding of the problem, and outline the ways of in-depth study of this problem in the field of labor education are offered by the author.

Key words: preschoolers, labor education, labor education of preschool children, child's labor, types of labor, forms of organization of labors, labor activity, educator function of labor, preschool educational establishment.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2018